

Breng de kraai tot zwijgen

Over Zenboeddhist Ton Lathouwers

Door: Jan Oegema

Uit: Nieuwe Stemmen, Jaargang 91, februari 2008, nummer 1&2, p. 12-17

Denkstof

Dit wordt een verhaal over een Nederlandse Zenleraar. Maar het begint in Praag, hartje Praag, waar *Franz Kafka*, op steenworp afstand van het voormalige Joodse getto, in november 1914 zijn parabel 'Voor de Wet' schrijft. Die parabel gaat zo.

Een boer komt bij de poort van de Wet en wil naar binnen. De wachter houdt hem tegen, het is nu nog niet het moment. De boer dringt aan, maar laat zich bang maken door de wachter die beweert dat hij slechts voorpost is van een hele reeks wachters, van poort naar poort steeds machtiger. De boer kiest eieren voor zijn geld, neemt plaats op een krukje naast de toegangspoort en blijft daar de rest van zijn leven zitten.

Op een dag weet hij dat hij gaat sterven. Hij is oud en ziek, zijn ogen worden zwakker. Wel ontwaart hij nu voor het eerst een donkere glans rond de toegangspoort; het is net alsof die glans door de poort naar buiten stroomt. Hij verzamelt al zijn krachten en stelt de wachter nog één vraag: *waarom ben ik de enige? Waarom heeft nooit iemand anders hier om toegang gevraagd?* Daarop brult de wachter in de oren van de kwijnende boer: niemand mocht door deze poort naar binnen, hij was alleen voor jou bestemd. Ik ga nu weg en sluit de deuren.

Kafka heeft lang gezocht naar een ingang tot het Jodendom. Hij vond die pas helemaal op het einde van zijn leven, toen hij kennis maakte met *Dora Diamant*, een Poolse jodin, negentien jaar oud, één en al spontaniteit en hartstocht. In haar herkende hij de warmbloedige vroomheid uit de chassidische verhalen, zoals zij omgekeerd in hem de rabbi van haar kinderjaren herkende. Ze lazen elkaar voor in het Hebreeuws en Kafka begon met hulp van Dora aan de Thora, aanduiding voor de eerste vijf boeken van de joodse bijbel; aanduiding ook, kortweg, van de Mozaïsche Wet.

Kafka wist toen, zomer 1923, dat hij het niet meer lang zou maken. Hij leed aan tuberculose, een ziekte die behalve zijn gezondheid ook zijn normale twijfelzucht sloopte. Hij gaf zich gewonnen aan Dora en een beetje ook aan de orthodoxie, die van alle liefde begon te glanzen. Desondanks zou hij nooit kunnen leven volgens de Joodse wet, zoals hij Dora's vader in een brief bekende. Deze weigerde dan ook toestemming te geven voor een huwelijk.

In de loop van zijn betrekkelijk korte leven werden Kafka's reserves jegens het West-Europese Jodendom steeds groter; daarentegen groeide zijn bewondering voor het Oost-Europese, met zijn schilderachtige personages en levendige mystiek. Het liefst was hij terug- gekropen naar het getto dat zijn vader achter zich had gelaten - het verlangen van een gedoemde *Kulturmensch* naar het volkse en authentieke. Vandaar ook zijn permanente flirt met het zionisme, volgens hem dé vitamine tegen de fletsheid van de geassimileerde Jood. Kafka heeft altijd sympathie gevoeld voor het ethisch- religieuze Jodendom; toch heeft hij er nooit voor kunnen kiezen. Om ondoorgrondelijke redenen durfde hij niet de drempel over, precies zoals de boer in de parabel. Die parabel ademt de sfeer van de chassidische legende, een gen- re waarin Kafka zich naar eigen zeggen van meet af thuis voelde. In zijn werkkamer in Praag stonden verschillende bloemlezingen met chassidische wonderverhalen. Wanneer Kafka bloed opgeeft en de fatale diagnose krijgt te horen, najaar 1917, verruilt hij Praag enkele maanden voor het platteland. Daar schrijft hij een reeks aforismen over zonde en hoop, lijden en verlossing; je kunt ze beschouwen als zijn eigen kleine geheimleer, zijn persoonlijke Kabbala. Wat is Kafka's geheim, wat is zijn leer? Dit: het licht is er, wellicht, voor anderen - maar niet voor hem.

Hij begroet zijn ziekte met lucide wanhoop; als mysticus mislukt hij op de wijze waarop alleen hij kan mislukken.

'De kraaien beweren dat een enkele kraai de hemel kan vernietigen. Dat is zonder twijfel zo, maar het bewijst niets tegen de hemel want hemel betekent nu juist: onmogelijkheid van kraaien.'

In dit aforisme knipoogt Kafka naar zijn familienaam. Kafka is Tsjechisch voor kauw, in het Nederlands ook wel torenkraai.

Intranscendente ervaring

'Voor de Wet' behoort tot de sleutelverhalen van de twintigste eeuw. Het is een parabel over godsdienst en het mislukken in de godsdienst - een ervaring die steeds algemener werd naarmate de eeuw vorderde. Die eeuw is dertig jaar onder weg wanneer in Nijmegen een jongen wordt geboren die het in 1972 zal schoppen tot hoogleraar Slavistiek en in 1985 tot officiële zenleraar, ofschoon hij de bijbehorende titel nimmer zal gebruiken. Dat tekent zijn ongemak met macht, hiërarchie, hiërarchie. Ton Lathouwers is geen man van gezag, hij is een man van het hart, van de ontmoeting. Van raken en geraakt worden. Dat is het belangrijkste werkwoord in zijn belevingswereld. *'Ik wil bloot zijn en beginnen'* - die zin van *Paul van Ostaijen* is hem op het lijf geschreven, hij is er bijna de verpersoonlijking van.

Van Ostaijen noteert die regel wanneer hij in een serieuze existentiële en religieuze crisis verkeert. Lathouwers weet wat dat betekent, de zijne duurt ruim twintig jaar lang. Hij groeit op binnen een strengkatholiek gezin, volgt het gymnasium, leert Dostoevski kennen, en dankzij die schrijver stuit hij op een religiositeit die hij niet terugherkent in het christendom van de jaren veertig en vijftig. Een religiositeit die stoelt op een absolute solidariteit met alle lijdende wezens, gedoopt of niet gedoopt, veraanschouwelijkt in de schitterende mythe (naverteld door Dostoevski) van de Moeder Gods afdalende in de hel om daar de zondaars te bevrijden, alle zondaars, geen enkele uitgezonderd. Tijdens zijn studie zal Lathouwers ontdekken dat die mythe haar wortels heeft in het boeddhisme en teruggaat op de figuur van *Kwan Yin* (China) of *Kanzeon* (Japan), de Maria van het Verre Oosten, de bodhisattva met haar 84.000 armen, godin van het alomvattende mededogen.

Het is mede dankzij die ontdekking dat Lathouwers in 1971 op goed geluk afreist naar Japan, land van het zen-boeddhisme. Hij is eenenveertig jaar oud, heeft net een scheiding achter de rug, voelt zich leeg en verloren, ook omdat hij vele, vele jaren vruchteloos heeft geprobeerd een ingang te vinden tot het christendom. Hij houdt van kloosters, van katholieke, van Russisch-orthodoxe, heeft lange gesprekken met monniken, maar kan niet uit de voeten met een leer die de mensheid opdeelt in verworpenen en geredden. Bovendien blijft hij moeite houden met de veronderstelling van een werkelijkheid buiten hem waarvoor hij zou moeten capituleren, waarvoor hij op de knieën moet. Hij wil best op de knieën, als het moet is hij als een kind zo vroom, maar de kinderlijke voorstellingswereld van de christelijke kerken roepen grote weerstand in hem op. Hij is heus in staat om de meerzinnige symboliek in catechese en liturgie te onderkennen, te waarderen zelfs, maar iets in hem weigert *Ja* te zeggen tegen de achterliggende gedachten.

Iets weerhoudt hem door de poort te gaan. Wat dat is, dat verzet, dat weet je nooit goed. Je geeft jezelf redenen, poogt jezelf te verklaren, maar niet zelden zijn dat slechts verklaringen achteraf. Ik herinner me nog goed hoe ik als veertienjarige in de kerkbanken zat en met grote zekerheid wist dat ik nooit daar voorin, geknield op een bankje, belijdenis zou doen. Waarom niet? Ik had geen idee, ik had überhaupt nog geen enkel welgevoemd idee, over wat dan ook. Ik wist alleen maar dat ik op dit punt verschilde van mijn kerkgaande vriendjes en vriendinnetjes, dat ik hen niet zou volgen in de vanzelfsprekende keuze die zij straks zouden maken. Voor mij echter sprak er iets niet vanzelf - en ondanks uitvoerige innerlijke naspeuringen weet ik eigenlijk nog steeds niet exact wát. Noem dat de intranscendente ervaring: niet over deze of gene religieuze drempel kunnen, om redenen die je ten diepste niet begrijpt - domweg omdat je jezelf niet hebt gemaakt.

Domweg omdat je bent wie je bent. Precies dát zegt filosoof en Zengeleerde *Masao Abe* tegen Lathouwers, bij hun eerste ontmoeting in 1971. Hou op met vechten, je bent geaccepteerd precies zoals je bent, hier en nu, op dit moment. Wat je in jezelf voelt, valt niet te ontkennen of weg te redeneren. Doe dat, wees dat, ook al is de hele wereld tegen je.

Die woorden raken hem diep en markeren het begin van de ommekeer. Lathouwers zal boeddhistische kloosters bezoeken overal in Azië, in Japan, Korea, Thailand, Myanmar, China, Indonesië, vele jaren achtereen. Hij sympathiseert met de reformbeweging in de Japanse zenboeddhisme (ontstaan uit schaamte over de meeloperij van het Zendestablishment tijdens de Tweede Wereldoorlog), maar zal zich het meest thuis voelen bij de zo veel warmere en speelsere Chinese Zen, de Ch'an. Vandaar de naam van de stichting die hij in 1987 opricht ter coördinatie van zijn activiteiten in Nederland en België: Maha Karuna Ch'an.

(noot van de webredactie: In 1987 kreeg Ton Lathouwers autorisatie tot ch'an-leraar van Teh Cheng)

Maha Karuna betekent Groot Mededogen, hetgeen meteen het accent van Lathouwers Zenrichting verraaft. Betrokken en geëngageerd, solidair met de armen en machtelozen. Hij blijft een katholieke

jongen met een groot hart, een mystiek kloppend hart - maar dan wel een jongen die Rome met de punt van zijn zwaard verplaatst naar China.

Fundamenteel

In de nabijheid van Ton Lathouwers kun je zo'n beetje alles schrappen wat je over Zen denkt te weten. Vergeet de kale koppen, de militaire tucht, de theeceremonies, de gestileerde tempels, vergeet liever ook de satori, het plotselinge en grootse moment van verlichting, want Lathouwers acht de poging oneindig veel belangrijker dan het doel. Het is de weg die telt, niet de aankomst - op de top kun je immers niet wonen, je moet altijd verder. Wel handhaaft hij onverkort de discipline van zazen, het meditatieve zitten, met inbegrip van de zogenaamde sesshins, sessies van meerdere dagen waarop de deelnemers vijf uur per dag roerloos op hun kussen doorbrengen. Die uren van stilte en inkeer worden afgewisseld met loopmeditaties, het zingen van sutra's en, eens per dag, een overdenking oftewel 'teisho', uitgesproken door de zenmeester.

Tien van die teisho's zijn in 2000 in boekvorm verschenen, onder de titel *Meer dan een mens kan doen*. Het zou me niets verbazen boek wanneer dit boek uitgroet tot een spirituele klassieker, onder meer door Lathouwers directheid, eerlijkheid, kwetsbaarheid, en door diens onconventionele benadering van het Zenboeddhisme. Hij breekt dwars door het vertrouwde Zentaaltje heen, gebruikt geen koans als het ook zonder kan, staat sceptisch tegenover het ideaal van onverstoorbaarheid en onaangedaanheid, acht het zitten in zazen zinloos zolang dat niet in het teken staat van mededogen (dat zich idealiter zelfs uitstrekt naar de doden, waardoor zazen bij hem trekken krijgt van een permanente wake).

Heel bijzonder is hoe Lathouwers laat zien dat de inzichten van Zen in verschillende religieuze tradities aanwijsbaar zijn. Hij doorkneedt zijn teisho's met voorbeelden uit de psalmen, chassidische legendes, evangeliën, de christelijke mystiek en de New Age – wat dat aangaat is hij een echte bruggenbouwer. En minstens zo bijzonder zijn de verbindingen die hij legt naar de literatuur en de filosofie. Volgens T.S. Eliot herschrijft elke oorspronkelijke geest de geschiedenis van de literatuur - door de voorgangers op wie hij zich beroept, door de thema's die hij blootlegt. Zo herschrijft ook Ton Lathouwers de westerse literatuurgeschiedenis, waaruit hij op verrassende plekken een verborgen Zendraad omhoogtrekt. In onze literatuur zit heel veel Zen, alleen wisten we het nog niet.

Neem Kafka. Diens parabel 'Voor de Wet' krijgt opeens een andere lading, een andere betekenis wanneer je hem bezielt door de ogen van Lathouwers (die bij mijn weten nergens aan deze tekst refereert). Verbind het zitten van de boer met het zitten in zazen en de parallellen liggen voor het grijpen, vooral als je bedenkt dat Lathouwers het wachten zo veel belangrijker vindt dan het weten - want dat weten, daar moet je altijd weer onderuit of langsheen. *'Het zien van het absolute is nog geen verlichting'*; laat hij de deelnemers aan zijn sesshins zingen, hen prikkelend om innerlijk alert te blijven en meer vertrouwen te stellen in hun taaie vragen dan in de altijd weer tijdelijke antwoorden. Elk antwoord draagt het gevaar in zich om tot een volgend houvast te worden, zelfs voor wie in satori de angst voor het onbegrensde overwint - die bofkont kan vroeg of laat zo maar bezoek krijgen van De Onbegrensde, Boeddha *himself*, die de pas verlichte zal influisteren: *vergis je niet, zuster, vergis je niet, broeder, ook ik ben nog maar halverwege*.

Kafka's *man-naast-de-poort* geeft volmaakt uitdrukking aan de koan die Lathouwers leerde kennen via Masao Abe, die hem op zijn beurt ontleende aan zijn leermeester Hisamatsu Shin'ichi, een sleutelfiguur in de ontslaking en humanisering van de Japanse Zen. Hisamatsu, zelf lange tijd een vertwijfeld zoekend mens, muntte een koan die hij beschouwde als de meest fundamentele koan denkbaar: *als niets werkt, als geen enkel antwoord je bevredigt, als je muurvast zit, wat doe je, hier, nu, op dit moment?*

Eenkennige kraaien

Lathouwers komt in zijn teisho's vaak op deze koan terug, hij kan hem uit eigen ondervinding moeiteloos variëren. Als bidden niet werkt en niet-bidden ook niet; als mediteren niet werkt en niet-mediteren ook niet; als koantraining niet helpt en koans verwerpen evenmin - welke stap zet je? Anders geformuleerd: als je de poort naar je innerlijk denkt te hebben ontdekt maar je hoogst persoonlijke wachter ontzegt je de toegang, hoe kom je desondanks binnen?

Daar bestaat voor Lathouwers geen eensluidend antwoord op, zelfs Zen biedt in zijn ogen geen universeel patente oplossing. Maar er is één aspect van Zen dat hij buitengewoon wijs vindt. Dat is

de aansporing om vertrouwen te hebben in je mislukking - want zoals jij mislukt, kan er maar een mislukken. Iedere boer heeft zijn eigen poort, zijn eigen wachter, zijn eigen muur (er bestaat overigens een koanverzameling waarvan Lathouwers de titel dikwijls aan- haalt: *De poortloze muur*). Doe daarom als Kafka's boer en loop niet weg, ga zitten, tel je knopen en laat komen wat komt.

En wat kwam er in Lathouwers geval? Wat gebeurde er toen hij zich overgaf aan de discipline van het stilzitten? Er gebeurde niets spectaculairs, integendeel, hij bleef wie hij was, een man met om momenten van pijn, verlamming, onzekerheid. Desondanks veranderde er iets in hem, er veranderde iets fundamenteel. Verrassend genoeg kreeg hij datgene terug wat hij op advies van zijn Zenmeester had geïnvesteerd: hij vond vertrouwen.

Wat dat precies is, niemand die het je kan uitleggen, Ton Lathouwers zo min als de Boeddha. Het groeit of het overvalt je, het is nergens op gebaseerd, valt niet te rijmen met enig idee over jezelf of de wereld, je kunt het niet af- dwingen want je wist eenvoudig niet dat het bestond, zo krachtig, zo onontkenbaar, de zekerheid dat er vijf centimeter voor je neus een ruimte begint die spot met alles wat je kunt bedenken, een ruimte zonder onder boven links rechts binnen buiten, een ruimte zonder dus en daarom, een ruimte dus waarvan jij het middelpunt bent zonder dat je een mentale poot hebt om op te staan, waarin het daarom geheel op jou aankomt, jouw wil om - wankelend desnoods, improviserend, struikelend - daden te stellen die je voorheen voor onmogelijk of absurd hield.

Om dit idee van vertrouwen, van *oervertrouwen-tegen-alles-in* te illustreren gebruikt Lathouwers graag het beeld van de vlinder in de tempelklok. Een beeld dat uitdrukt dat je niets verliest als je je vertrouwde coördinaten kwijtraakt en je in de onbegrensde ruimte tuimelt: een vlinder zit ge- vangen in een bronzen klok, wil eruit maar blijft tegen de wand botsen, totdat hij zo uitgeput is dat hij niet meer kan fladderen en naar beneden tuimelt - de vrijheid tegemoet.

In Zen staat de klok voor de ring van mentale barrières die de mens zelf creëert, uit angst, uit gewoonte, uit ongeloof. Het ongeloof bijvoorbeeld dat de kraaien in Kafka's aforisme elkaar aanpraten, wereldwijd als ze zijn. Hemel? Een enkele kraai kan de hemel vernietigen, monikelen ze, niet beseffend hoe klein ze hun denken houden, niet beseffend hoe zeer ze opgesloten zitten in de klok van hun kraaiachtigheid. Heel hun leven bestaat uit kraai, ze denken kraai, praten kraai, schijten kraai, en tja, ook hun hemel zit vol kraai. Koud kunstje dus om die kapot te slaan. Maar hemel betekent nu juist: *onmogelijkheid van kraaien*. En de onmogelijkheid van hemel. Want in de grote, grenzeloze, ontkraaide ruimte valt ook het onderscheid tussen hemel en aarde weg.' In die vloeiende, stromende, levende ruimte verdwijnt het kleine denken in het grote.

Profetisch

Vertrouwen. Dat is Lathouwers wezenlijke woord. Zijn wezenswoord. Het ligt vervat in zijn fundamentele koan (ontleend aan Hisamatsu), het ligt ten grondslag aan zijn fundamentele gelofte, afkomstig uit een sutra die hij tijdens zijn sesshins elke dag laat reciteren: hoe talloos de levende wezens ook zijn, ik beloof ze alle te bevrijden. Ik? Bevrijden? Allemaal? Natuurlijk weet Lathouwers heel goed dat hij zichzelf en zijn mede-meditanten daar- mee een onmogelijke opdracht stelt. Natuurlijk weet hij dat die gelofte, letterlijk genomen en aanvaard, desastreus kan uitpakken - goede bedoelingen leiden niet zelden tot onvoorziene rampen. Maar opnieuw: leg de kraai het zwijgen op. En bedenk dat deze gelofte in de eerste plaats de functie heeft je uit je eigen, kleine, eenkennige denken te schoppen. De gelofte mikt op hetzelfde effect als een willekeurige koan: het breken of verwijderen van de ratio. Waar dat gebeurt, stel je niet meer de vraag naar mogelijkheid of statistiek, zomin als *Gautama Siddharta* dat deed toen hij eenmaal tot het grote inzicht was gekomen. Naar verluidt meende hij dat met zijn persoonlijke verlichting alle wezens waren verlicht, man en vrouw, jong en oud, rijk en arm, zwakzinnig en hopeloos intelligent.

Lathouwers deelt dat geloof met de Boeddha, ofschoon - zo lijkt het - nooit zonder het besef van verscheurdheid dat hem als scholier aantrok in Dostojevski. De gedachte dat ook maar een enkel wezen voorgoed verloren zou zijn, is voor Lathouwers onverdraaglijk, onacceptabel. Keer op keer herhaalt hij het: dat niemand eruit kan vallen, dat elk mens een onmisbare schakel vormt in een vangnet dat we sa- men dragen. Dat geloof in universele redding mist hij in de hoofdstromingen van het boeddhisme, reden waarom hij zich actief inzet voor de dialoog met het progressieve christendom. Hij vindt dat het verzamelde boeddhisme Hisamatsu's voorbeeld moet volgen en notie moet nemen van Jezus' boodschap van naastenliefde, van het Joodse visioen van een Messias die nog komen zal, in weerwil van alle historische logica.

De profetische stem klinkt soms luid op uit zijn teisho's, zo luid dat je ervan in de war raakt. Dat is ongetwijfeld zijn bedoeling: hij wil je schokken, provoceren, je voor je knusse ontkruiste huisaltaartje wegsleuren. Tegelijk is hij daarin soms zo dwingend dat hij een elementair uitgangspunt van Zen met voeten lijkt te treden. Als Zen je vraagt totale openheid te betrachten, je te oefenen in fundamentele twijfel, te wachten zonder naar iets specifiek te verlangen, hoe doe je dat dan zonder de verwachtingen van deze sympathieke Zenmeester te beschamen? Wat betekent openheid als je van tevoren krijgt uitgestippeld waar je moet uitkomen?

Zoals elke religieuze vernieuwer wordt Lathouwers gedreven door een visioen, een visioen dat hij uitdraagt met een urgentie die je ook aantreft bij een Levinas of een Oosterhuis. Maar Lathouwers verschilt in één wezenlijk opzicht van hen. Hij weet dat hij altijd terug moet naar het kussen, dat hij noch zichzelf, noch anderen mag opsluiten in een beeld, mag gijzelen met een *appel*. Het kussen is de plek waar ook hij zijn persoonlijke paradoxen zal moeten uitleven, met alle pijn en teleurstelling van dien. Er zijn zen-meesters die de vragen van hun monniken beantwoorden met louter een opgeheven vinger of een rauwe schreeuw. KHAAAA!!! Lathouwers bewondert hen daarom, vooral omdat hij zelf vol zit met ideeën, citaten, gedichten, vervuld is van een oerbeeld dat niet wijken wil, een beeld waarmee hij zijn toehoorders en lezers willens en wetens blijft belagen. Maar dan toont zich die kenmerkende intuïtie van de '*religie*'¹ mens, de mens die vermoedt dat hij een elementaire zonde begaat wanneer hij zich vastklampt aan de zekerheid van dit of dat geloof en wiens religiositeit mede bepaald wordt door zijn verlangen naar openheid. De religie mens is een spelende mens, een *homo ludens* die begrijpt dat hij verward is in een spel dat hij niet ten koste van alles mag doordrijven, die begrijpt dat innerlijke beelden nooit mogen lijden tot innerlijke verharding. Dat zal ook Lathouwers ten koste van alles willen voorkomen. Op het kussen neemt hij zijn diepste overtuiging terug, bepaalt hij zich opnieuw bij Hisamatsu's koan, doordrongen van de dwang van visioenen, de spokerij van begrippen, de vernauwing van taal. Hij zal zich realiseren dat ieder zijn volstrekt unieke weg heeft te gaan, dat die weg onvoorspelbaar is, vol verrassingen, ook voor hem, gelukkig ook voor hem, en daarvan zal hij dan in een volgende teisho getuigen, bijvoorbeeld met een uitwijding over deze of gene kunstenaar, een gedoemde eenling uitsluitend gericht op zijn 'eigen kunst, bereid om maanden, desnoods jaren te wachten op het volgende schilderij, de volgende compositie - met hetzelfde onuitlegbare vertrouwen waarmee Lathouwers zijn weg heeft leren gaan.

Over die kunstenaar zal hij met groot respect spreken, ook al in het besef dat hij hem bij miskenning van diens unieke lot pardoos uit het grote vangnet zou laten vallen. Lathouwers dwingende eis tot redding vereist dat hij ieder ander van die eis vrijspreekt - opdat die ander vrijuit kan spreken. Opdat er een ontmoeting plaatsvindt, ook al heb je iemand niet lieflijk tegenover je. Opdat het hart geraakt wordt, vanuit een klaar besef van ieders onverwisselbare opdracht. Dit alles indachtig de spreuk die je, naast Lathouwers fundamentele koan en zijn dito gelofte, mag beschouwen als zijn derde fundamentele Zen-uitspraak: al vergaat het universum, jouw oorspronkelijke ge- laat vergaat nooit. Die belofte geldt voor hem, die belofte geldt voor ieder ander.

Ieder ander moeten vrijstellen van de overtuiging die jou redt uit je benauwenis die voor jou van het allergrootste belang is, zeg maar gerust van levensbelang - dat wijst op een totaal andere houding dan die we kennen van de gemiddelde christen, Jood, moslim of New Ager. '*Religieusheid*' (het substantief bij het adjectief) komt niet voort uit een keuze tegen de bestaande geloven, maar behelst eenvoudigweg een andere manier van geloven. Op zijn volstrekt eigen wijze vormt Lathouwers daar een voorbeeld van. Hij laat zien dat aan het betwijfelen, weerspreken, opschorten, afbreken van eigen opvattingen een existentiële, zo niet religieuze noodzaak ten grondslag kan liggen: het bewaren en bewaken van een zo groot mogelijke openheid, een zo groot mogelijke gevoeligheid, vanuit een persoonlijke, onmogelijke, hilarisch onmogelijke en desondanks verplichtende verantwoordelijkheid voor de hele schepping. Alles komt op jou aan, aan jou de taak alle levende wezens te bevrijden, maar je eerste taak is die wezens te verlossen van de redder in jou. Wat te doen?

¹ Religu is afgeleid van en verwant aan het adjectief ambigu. Religu is die mens die niet alleen ambivalent staat tegenover al het geloof en bijgeloof dat hij om zich heen waarneemt, maar evenzeer tegenover al het geloof en bijgeloof dat hij in zichzelf aantreft. Onder religieusheid, het bij behorende substantief, wordt bedoeld op een religiositeit die in de eerste plaats een houding wil zijn. Een houding niet gericht op het vergaren van zekerheden, samen de hoekstenen van een handzame identiteit (ik ben katholiek, boeddhist, antroposoof, atheïst, agnost), maar veeleer op het bewaren van openheid, van een permanente sensibiliteit voor de vele, verwarrende stemmen in je en buiten je. Zie ook de afsluitende mededeling bij dit essay.

Sterven

'Voor de Wet' reist al vijftientig jaar lang met me mee, het was een van de verhalen die me deed besluiten literatuurwetenschap te verkiezen boven een studie geneeskunde. Het is een parabel die zoals elke parabel op tal van manieren valt uit te leggen. Over nog eens vijftientig jaar zal ik misschien iets kunnen of moeten zeggen over het hoofdonderwerp van de parabel, de Wet - maar dat komt dan. Tot dus ver heb ik de parabel altijd gelezen als een vertelling over de ervaring die ik hierboven heb betiteld als de intranscendente ervaring: geen toegang kunnen vinden tot de religie die je van kinds af kent, die je oprecht fascineert, maar die tegelijk blokkades opwerpt waarvan je aard en herkomst niet altijd even makkelijk kunt duiden.

Want dat is natuurlijk een van de mysteries van de parabel: het blijft onduidelijk waarom de boer er niet in slaagt zich langs de wachter te praten. Hij dringt heus wel aan, zo nu en dan, doet zelfs pogingen tot omkoping, maar snapt niet dat één trefzeker argument, één argument uit het hart voldoende zou zijn om de wachter te vermurwen. Hij zou moeten nadenken, bij zichzelf te rade gaan, heel eventjes maar - en juist dat mag hij niet van zijn schepper. De man heeft tot taak Kafka's onmacht over te brengen, hij wordt niet geacht diens zelfspot en het daarachter liggende zelfverwijt te weerspreken. Met het slot van de parabel formuleert Kafka immers een regelrechte zelfaanklacht, dat kan hij als geen ander, zichzelf in staat van beschuldiging stellen. Deze poort is alleen voor jou bestemd, maar jij slaagt er niet in een voet over de drempel te zetten.

Ondertussen ziet Kafka iets over het hoofd. Hij miskent dat de boer een formidabele prestatie levert door een leven lang naast de poort te zitten (overigens een rake metafoor voor Kafka's schrijverschap: blijven zitten, blijven doorgaan, alle gevoelens van mislukking en waardeloosheid ten spijt). De boer volhardt in zijn vraag, mist weliswaar de zelfkennis om daarbij enige progressie te boeken, maar keert zijn reisdoel tenminste niet de rug toe. Nu ik me dat realiseer, bekruipt me het verlangen om het voor de boer op te nemen. Om de vertelling die hij me een kwart eeuw terug heeft meegegeven te herschrijven.

In mijn versie zou ik andere accenten leggen en in elk geval de boer het laatste woord gunnen, niet de wachter. Deze ziet de boer sterven, kan zijn nieuwsgierigheid niet bedwingen en wil weten waarom deze (anders dan in Kafka's tekst) zijn plek nooit heeft verlaten, althans niet voor een hernieuwde poging om hem te passeren. Waarop de boer antwoordt:

'Ik ben verschillende malen door de poort gegaan, zonder dat u het kon merken. Maar elke keer dat ik binnen was, lokte iets mij weer naar buiten. Door deze poort kon er maar een naar binnen. Maar naast deze poort kon er maar een plaats nemen. Ga nu weg en laat mij sterven, op de enige plek waar ik kon zijn.'

Kafka had dit slot vast afgekeurd. Zijn geliefde Dora wellicht niet.

Jan Oegema

Jan Oegema is lid van de Vrije Gemeente en bezoekt regelmatig de sessies van Ton Lathouwers. Dit essay maakt deel uit van een reeks essays over literaire mystici, met als leidraad het nieuwe adjectief 'religieu': Het idee voor het slot van dit essay (de beschrijving van Kafka's parabel) ontstond in een gesprek na afloop van de zondagse meditatie in de VG.

1 Religieu is afgeleid van en verwant aan het adjectief ambigu. Religieu is die mens die niet alleen ambivalent staat tegenover al het geloof en bijgeloof dat hij om zich heen waarneemt, maar evenzeer tegenover al het geloof en bijgeloof dat hij in zichzelf aantreft. Onder religieuzeit, het bij behorende substantief, wordt bedoeld op een religiositeit die in de eerste plaats een houding wil zijn. Een houding niet gericht op het vergaren van zekerheden, samen de hoekstenen van een handzame identiteit (ik ben katholiek, boeddhist, antroposoof, atheïst, agnost), maar veeleer op het bewaren van openheid, van een permanente sensibiliteit voor de vele, verwarrende stemmen in je en buiten je. Zie ook de afsluitende mededeling bij dit essay.